ЗБЕНТЕЖЕНА ВЕЧЕРЯ (Різдвяна пригода)

I

Був свят-вечір. В хаті у Хведора Павленка вже повечеряли. Господар сидів уже осторонь, а його жінка Оксеня та Оксенина мати (баба Явдоха) поралися ще біля столу то з тим, то з сим.

Оксеня накладала з великого горщика узвару в два маленькі горщечки. Синок Омелько — невеличке хлоп'я — стояв біля матері й дивився, що вона робила.

— Оце,— мовила Оксеня до чоловіка,— пошлю Омелька з вечерею... Мабуть же, в волость можна подати? Кум же ще сидить?

— Та сидить же...— одказав чоловік,— пошли! Саме воно тепер і в пору вечерю нести... Там не дуже-то навечеряється, у холодній!

— Хто в холодній? Свирид?! Чого? — спитала баба Явдоха.

— Та хіба ви не знаєте,— здивувався Хведір,— що Сви-рида забрали? Адже після того, як розбито грапську економію, нишпорили урядники й тут, та ото й на Свирида навели, що й він там був, ну і взяли. По підозрінню тілько, а все-таки взято!..

— Оце, матінко!..— тихо промовила Явдоха.

— Ще й саме проти свят! — додала Оксеня, зітхнувши.

— Ну, що ж ти будеш казать! Поки що — їх право!.. По тій мові Хведір спитав жінку:

— Що се ти таке робиш? Нащо ти сиплеш узвару аж у два горщечки?

— Та це ж другий для хрещеної матері,— так одказала Оксеня, а сама ще більше нахилилась, мовби їй чогось ніяково стало.

— І хрещеній матері вечерю посилатимеш? Пані? — перепитав Хведір.

— А що ж таке, що пані?! — вже голосніше покликнула Оксеня.— Хіба як пані, то вже не людина? Адже ж вона таки хрестила нашого Омелька? Таки ж держала його до хреста? То як же вона не хрещена мати?!

— Та хрещена то хрещена,— одмовлявся чоловік,— не її тім річ,— а для чого ти їй отеє посилатимеш? Не бачила моїш твоєї мужицької вечері?!

-~Чи бачила, чи не бачила, то все одно, а звичаю треба додержати!..

— Звичаю!..

— Авжеж! — правила своє Оксеня.— Он і мати кажуть, що треба.

— Годиться, годиться, Хведоре,— озвалася й баба Яв-доха,— адже не дурно, було, старі люди кажуть, що як уже перестануть хрещеники носить вечерю, то швидко й кінець світу настане!

— А нехай би вже він і наставав, той кінець світу! — гукнув Хведір.— Вже, мовляв, було б хоч гірше, та інше!.. І а вже й так світ перестановляється потроху, вже зміна заходить... Люди розумнішають... До іншого додумуються!.. От і з панами вже іншу раду дають!..

Оксеня вже аж розсердилася:

— Та що ти мені все "пани" та "пани"! Що ж? Хіба наша пані нам яке зло заподіяла? Я од неї зла не бачила! Хоть я й недовго в дворі була, а все ж я од їх і заміж пішла,— пані тоді й поблагословила мене, й подарків надавала,— і тепер вона зо мною добре поводиться: як де побачить, у дворі чи біля церкви, то й добрим словом обізветься, і за Омелька спитає: "Як там,— каже,— мій хрещеник?.." Ну, а оце на великдень 1, як проходжувалася з дітьми по селу, то й у хату до нас зайшла, ще й писанку яку гарну Омелькові дала!.. Ну, як же?.. Коли по-людськи, то по-людськи! Коли звичай, то звичай!..

— Та про мене! — одказав на те чоловік, встаючи од столу.— Цілуйся ти з своїми панами, посилай їм і вечерю, й снідання, як собі знаєш! Все ж одно ти зробиш так, як сама схочеш, хоть тобі кажи, хоть не кажи! Шкода й мову псувати!.. А на мою думку, якби твоїх панів потурити оце зовсім, із села,— дарма що проти свят,— то краще було б. Нехай би там ними у полі хоч і вовки повечеряли!

— Ну й сказав! Вовки! — передражнила Оксеня.— Торочить, сам не знає що!..

— Знаю я добре! — закінчив розмову Хведір та й гримнув дверима, пішов наглянуть скотину.

А вечеря для "хрещених" вже була встановлена у кошик: проміж сінцем два горщечки з кутею і два з узваром. Зверху все було прикрите хустиною.

Омелько ще перший раз на віку йшов із вечерею, то мати йому й приказувала:

— Гляди ж, Омелечку, не поперекидай!

— І чого б таки я перекинув! Таке й вигадають!

Так гостренько одказав Омелько, бо він, бачите, був одинчик, мовляв, мамин мазунчик, то й звик поводитись так, не дуже-то покірненько: якщо не по його, то й одріже...

А мати все-таки приказує:

— Отам же гляди й собак стережися, найпаче в панському дворі.

— Ого! що мені собаки! — гукнуло хлоп'я.— Я візьму добру ломаку! Я їх не став боятись!

— Ну, одягайся ж!—лагідненько говорила далі мати.— Чоботи взуй мої; хоч вони трохи й величенькі на тебе будуть, та дарма: з устілочками, та на онучки — воно й нічого собі буде!.. Та ось на тобі й краєчку, підпережися гарненько!

Мати одягала та обсмикувала хлопчика, ще й волосся пригладила, як шапчину надівав, і в личко заглянула, ще раз потішилася круглим видочком та карими очками свого одинчика... А далі не втерпіла, ще й за ворота провела; чутно було, як гукнула: "Гляди ж, Омелечку, гляди!.."

II

А у панів ще не вечеряли. Ще саме тільки стіл накривали слуги: старий Лаврентій, високий, сухорлявий, з сивими вусами, поважний такий і в білих рукавичках (був він ще з тих "давніх панських слуг"), та дівчина Манька; ся була низенька, кругленька і зовсім іншої вдачі — дуже жвава й весела: аби що — зараз і сміється.

Отож вони порались біля столу, у столовій. Хата була велика, і в ній був розтавлений довгий стіл, накривався він аж на чотирнадцять осіб. Одно те, що своя сім'я була чималенька: пан, пані, троє дітей та вчителька, гувернантка тая; а ще ж була й бабушка Клавдія Платонівна. О, то була пані строга! Ось нехай би хто, наприклад, з дітей назвав її

"бабусею", а не "бабушкою"! Тож і стіл для неї, найпаче під час якої урочистої пригоди, треба було накривать як слід. Вона, бачите, була з великих панів, прожила на своєму віку не одну економію і, хоч тепер нічого свого не мала, жила при синові,— або, краще сказать, в оселі своєї невістки,— а все ж не забувалася, що вона з великих панів, і хотіла, щоб всі теє пам'ятали. Отож для неї Лаврентій поставив осібний високий стілець в кінці столу.

А ще ж були, опріч своїх, і гості. Перше всього ціла сім'я панів сусідів; жили вони верстов за двадцять, мали свою оселю, та тільки як зовсім поблизу них було розбито й спалено грапську економію, то сі пани, Олександра Іванівна та Іван

Олександрович, виїхали... не зважилися святкувать у своєму голі: моторошно якось було!.. Ну, а як вони добре зналися і сими панами, про яких ми говоримо (бо Олександра Іванівна колись разом і вчилася з молодою панею господинею), гак ото й приїхали сюди на святки (звісно, були вони й запрошені) . Ну, і дітей із собою забрали, звичайно, не зоставляти ж дітей, мовляв, "на поталу хижій черні"!..

Ще ж то не всі гості. Заїхали якраз опівдня ще двоє панів: козак-офіцер і слідователь: так на одних санках і приїхали. Г>ули вони, бачите, вже після розруху у тій таки грапській економії,— чинили там свою розправу,— а оце верталися в город; до наших панів заїхали вони тільки на годинку, обігрітися; одначе напились кохвії, поки се та те, поки всякі там розмови та умови, то побачили, що до вечора вони дома не будуть. Ну, і зосталися теж на вечерю!

Отож вам і громадка гостей. А вже звісно, як є не тільки своя сім'я, а ще гості, то таки треба, щоб усе було якось краще!..

Тим-то молода пані господиня вийшла із світлиці в столову наглянути, як там усе.

Пані була таки ще іменно молода і гарна; була вона біла, ніжна і струнка, як тополя.

Увійшла та й каже Лаврентієві:

— Прошу ж вас, Лаврентій, щоб усе було як слід.

— Все буде як слід,— спокійно одказав Лаврентій, підкладаючи під ножі срібні підставочки.

Аж тут пані покликнула:

— Боже мій, що се тут за чад такий?! Фу!..

А чад вийшов ось з чого: тільки що внесено було сосонку на те, щоб убирати її по панському звичаю на різдво; тільки ж та сосонка ще не була вбрана, бо то одкладалося на самі святки, а тепер на тому деревці не було ще ні пундиків, ні цяцьок, стояло воно ще тільки в дерев'яному перехресті, одсунуте в куток тієї великої столової. Одначе діти — свої й чужі — намоглися, щоб гувернантка дозволила їм почепити тільки саму звізду на вершечку деревця та приліпити й запалити хоть дві свічечки на пробу!

Отож ті свічечки й начадили. Діти того не чули, стрибали, раділи, одначе пані сказала свічечки погасить, а потім, одвівши дітей, одчинить у столовій кватирку.

Пані вернулася у світлицю. Все товариство було там. Біля столу у великому кріслі сиділа бабушка, поставивши ноги на шиту подушку, і розкладала карти. Гості то сиділи, то стояли — і говорили, говорили, та все тільки про теперішній час, все тільки про розрухи: в якій економії вже неблагополучно, де сього треба стерегтися. Говорили, навіть спорилися, бо не могли зважити, що слід було робити: одні казали, що слід було раніше попустить, а другі, що навпаки, треба і можна було б

ще й тепер більше прикрутить. (Звісно, пани говорили по-панськи, це вже я так переказую по-простому.) В одному була згода межи всіма, що, мовляв, селяни настроєні скрізь дуже погано!..

Тут саме загавкали собаки і повз вікна щось затупотіло. Всі зглянулися одно на одного і помовкли.

Молода господиня вийшла в столову довідаться.

III

Тим часом Омелько з своєю вечерею стояв у кухні, отож на нього й собаки брехали. Челядь міркувала, що робити з ним і з його вечерею. Лаврентій мовчки зміряв хлопця очима, ключниця (вона саме смажила штучні вергуни, а при тому бувала дуже сердита) сказала, що, либонь, Оксеня зовсім здуріла, Манька ж прямо качалася од сміху.

Коли пані увійшла в столову, Лаврентій саме вносив оселедчики.

— Лаврентій! — мовила пані.— Хто там прийшов? На кого то гавкали собаки?

— То там... на кухню... хлопчик із села,— одказав Лаврентій і вийшов із хати.

Аж тут ускочила Манька. Вона ледве вдержувалася, щоб не сміятись; тільки усмішка аж світилася в неї на виду.

— Чого ти смієшся? Що там таке? — спитала пані.

— Та там прийшов Оксенин хлопчик... із вечерею... (Маньці дуже трудно було говорити, бо сміх її душив.) У мужиків такий звичай, що хрещеники носять вечерю на свят-вечір.

— А! — промовила пані.— Так се він мені вечерю приніс? Ну, що ж, нехай зайде, приведи його сюди!

Манька стрілою погналася в кухню. Убігла, аж ледве дихати може, та й гукнула:

— Слухайте!.. Казали пані, щоб Омелько ніс вечерю туди, щоб ішов у горниці.

А тут їй усі:

— Що ти, навіжена, торочиш?.. Брешеш?

— Хрест на мені, що не брешу! — божилася Манька.— Іди, Омельку! Чуєш, пані кличуть!.. Тілько стій, я тобі чоботи трохи обітру...

Пані стояла в столовій і ждала. Тим часом і гості зазирали в столову; перша увійшла гостя, тая поміщиця, а за нею й козак-офіцер та слідрватель. Тут довідались про справу: хто прийшов і чого.

Манька увела Омелька. Побачивши стільки світла, стільки панів, він якось-то збентежився і стояв з кошиком у порога, не знаючи, що почать.

— А! — мовила до нього пані господиня.— Здоров, члопче!.. Так се ти мені вечерю приніс? Ну, спасибі тобі... Як пак тебе звуть? Я забула... таке в тебе трудне ймення!..

Омелько сказав щось дуже тихо.

— Як? — перепитувала пані, нахиляючись.

— Як тебе звуть? Іван чи Петро?—голосно перепитували пани.

— Омелько! — голосно проказав і собі хлопчик.

— Омелько! — перекривив офіцер.— Оце так ім'я! Ха-ха-ха!

— Що ж це за ім'я? — питала поміщиця гостя у господині.

— Не знаю гаразд!..— одказала вона.— Здається, Єме-льян, чи що...

— Господи! Як вони перекручують імена! — дивувалася гостя-поміщиця.

— О! Ви не можете собі здумать, як перекручують! — покликнув слідователь.— Омелько, Оверко, Івга, Вівдя... А які прізвища в їх бувають! Господи милостивий, які прізвища!!.

— Ну, гаразд, Омельку,— озвалася хрещена мати.— Давай же мені твою вечерю, от сюди постав! — вона показала на столик, що стояв збоку.

Омелько потроху осмілявся.

— Оте вам,— сказав він, виймаючи два горщечки, а се ще хрещеному батькові понесу.

— А! — мовила гостя-поміщиця.— А хто ж твій хрещений батько?

— Свирид Шкуратенко.

— Свирид! Ха-ха-ха! Шкуратенко! Ха-ха-ха!..— зали вався знов офіцер.

"Чого він регоче? думав сам собі Омелько: —А які в нього зуби здорові, зовсім як у нашого Гнідого"

— Ну та и рідня у тебе, Соню — мовила до господині гостя-поміщиця. — Свирид Шкуратенко! Ха-ха-ха!..

— Ну, годі вже того!..— одказала їй господиня, скривившись.— Тепер, хлопчику, можеш уже йти додому Тілько постій трошки... я тобі щось дам-.— Пані погляділа в кишені, одначе грошей при ній не було. А шукать чого-небудь солодкого не хотіла, бо то було б довго...— Я зараз! — сказала вона й пішла до світлиці.

Пани, оставшися, говорили щось таке між собою, а Омелько дивився на них: офіцер був низенький, товстенький, а слідователь теж невисокий, тілько дуже сухорлявий— тоненькі ніжки його в узеньких сивеньких штанцях здавалися Омелькові чогось-то смішними. "Яке воно миршаве,— думав Омелько.— А що то воно таке на голові у тієї гладкої пані? Якась кучма, мовби ціле ягня..."

Вернулася й пані господиня, а з нею увійшов і пан, чоловік її.

— Ось!..— говорив він нишком жінці, показуючи розкритий гаманець, де були дрібні гроші.— Ось карбованець... другий... а ось п'ятак...

"Карбованець — багато, а п'ятак — мало..." — міркувала пані.

— Та дай йому п'ятака,— порадив їй чоловік,— буде з його! Ще й п'ятак який гарний, новий, блищить, як чер-вонець!

Пані ткнула Омелькові в руку п'ятака, додавши:

— Се тобі на бублики!

— Поцілуй же, дурнику, хрещену маму в руку! — навчав офіцер.

— Ах, не треба, не треба! — гукнула пані.

Одначе Омелько й сам на те не зважився б. Та рука здавалась йому мовби й не рукою: біла-біла, як із крейди, а на ній золото сяє, на одному ж пальцеві так мовби іскри мигтять. Що воно таке?

— Ну, йди ж, хлопче, а то тобі пізно буде,— казала пані-гостя,— може ж, твій батько Свирид далеко живе.

— Ні, вони не далеко,— одказав Омелько,— вони тепер у волості сидять.

— Як сидять? — перепитав слідователь.

— Так у холодній.

— У холодній? За віщо?!.

— Сказали на їх, що вони були у Петрівці, як люди розбивали грапську економію, так за те й,заперто.

— А, голубчику! Так ось хто твій хрещений батько! Хороше! — приступився з тим словом козак-офіцер, кладучи руку на Омелькову чуприну, аж хлопчик подався набік.

— Оце так рідня,— вдалася знов до пані господині гостя-поміщиця.

— Ну, братику,— провадив своє пан офіцер,— неси ж ти вечерю своєму хрещеному батькові, та скажи йому, що як буде він заглядать у панські економії, то я його так похрещу нагайкою, що буде він повік знать!..

Омелько подивився просто на офіцера і спокійно сказав:

— Е, ви мого хрещеного батька не подужаєте: вони здорові! Оце на ярмарку десятник хотів їх бить, так вони як дали йому по пиці, то він і перекинувся! А потім ще й дрючком наклали, а дрючок у їх до-обрий, із свидини. Прощавайте! — По сій мові ОмеЛько вийшов.

Пани стояли поторопівши... Далі спам'яталися й заговорили:

— Подивіться, яке зухвальство! Ах, каналія! — гукав офіцер.— Отаке щеня і такі речі провадить! Та й не спускати з них шкуру?! га?

— Страхіття! — тихо мовив господар.

Вертаючись до світлиці, пан поміщик, гість, сказав нишком своїй жінці:

— Ну, одначе по розмові того поросяти видно, що й тут не дуже-то безпечно.

— Ах, усюди однаково! — зітхнувши, одмовила пані гостя.

— Хто там приходив? — спитала невістку бабушка в світлиці (вона все розкладала свої карти).

— То там хлопчик малий приходив з села...— одказа-ла господиня.

— Нащо ж його пустили в покої?

Чи можна ж було все розказати бабушці?! Молода пані якось-то затерла розмову і дуже була рада, як увійшов Лаврентій та сказав, що до столу подано.

Молода пані заметушилася, просячи всіх до вечері.

Поміщик-гість узяв від руку бабушку, і всі подались у столову.

Скоро всі, посідавши за стіл, забули про Омелька, зайнявшися їдою.

А чого тільки не було на тому столі: і пиріжки, й пиріжечки з усякою начинкою, з усякою всячиною, були форшмаки та інші присмаки, риба фаршована й риба маринована, "галан-тіри", а при їх всякі гарніри, та все то, мовляв, "з юшечкою та з петрушечкою"! Вже так, що не сором було господарям перед гостями! А майонез був так добре зготований, що навіть бабушка похвалила, а вже вона зналася на тих речах, проївши дві економії...

Були ж на столі, звичайно, не тільки наїдки, а й напитки: настойки, наливки, ну й вино.

Пан офіцер, з того приводу, що риба плаває, черкнув чарочок із п'ять; потім ще випив солодкої абрикосівки за здоров'я молодої пані господині і міцненького малиняку за здоров'я старої господині — бабушки, а потім ще підійняв чарку винця за здоров'я пані гості, тієї поміщиці.

— Бажаю вам,— промовляв він, посміхуючись,— щасливої та безпечної години!

— Дякую! — одказала гостя-поміщиця.— Бажаю й вам того самого, найпаче, щоб вас минула Свиридова свидина! Ха-ха-ха!..

Отакечки йшла вечеря.

Тим часом Омелько був уже в волості, у свого хрещеного батька. Холодна тая не дуже-то була на замку, доступитися до неї було легко,— сторож таки й увів хлопця з вечерею, та й сам сів побалакати. Холодна ж була при самій волості, зараз біля зборні.

Як увійшов Омелько в ту хату, то побачив, що хрещений батько сидить на широкому полу і їсть борщ із горщика. Біля нього сиділа і жінка його; то ж вона, либонь, і їсти принесла йому.

Хрещений батько здався Омелькові якимсь розкудовченим та мовби потемнілим; він сьорбає ложкою якось понуро.

Однак, побачивши Омелька, батько Свирид зрадів, зараз немов повеселішав:

— А, здоров, синку, здоров! — гукнув він.— Се ти з вечерею? От так спасибі!.. Дякую кумі, що таки не забула за мене... Ну, сідай, одпочинь! Де б пак тебе посадить? Мостися вже й ти тут, на цих нарах, більше ж ніде... Ну, що? Вподобав отсю "світлицю"?

Омелько оглянув хату. У щй було одно невеличке вікно, стіни були доволі високі, тільки дуже брудні: павутиння скрізь аж чорніло. Тьмяно, порожньо...

— Ні, погано тут! — одмовив Омелько. Свирид і сторож засміялися:

— А ти, хлопче, думав, що гарно? Хіба ж би люди саджали сюди нашого брата, якби тут було гарно? Ні, братику, не саджали б!..

Тітка Свиридиха не сміялася, вона сиділа сумна, підопер-шись рукою.

— Лепського ти узвару приніс,— почав знов Свирид до Омелька,— та й кутя ловка, спасибі, синку!.. А де ж у вас груші на узвар наросли? Хіба на тій вербі, що в воротях?

— Е, ні, не на вербі! — засміялося хлоп'я.— А на тій щепі, що батько ще давно прищепили. Було груш багато, та ми поїли, а трохи мати зсушила на узвар.

— Лепсько, лепсько! — промовляв Свирид.— Ну, а тепер, хлопче, бери свої горщечки та й іди, бо воно вже пізненько.

— Та ось разом підемо! — сказала Свиридиха, встаючи, й стала прощатись.

— Борошно ще в тебе є, хоч на святки? — спитав її Свирид.

— Ще є трохи...— одказала жінка.

— Ну, іди здорова... Прощавай і ти, синку. Так подякуй же гарненько матері... Святкуйте там здорові... Дай боже й нового року діждати при добрім здоров'ї.

— А ви тут і на святки сидітимете? — спитав Омелько.

— Либонь, що так, синку! — усміхнувся Свирид.— А обтім, незвісно... всяково може буть. Може, мовляв, як миш голову не одкусить, то ще й на святках побачимось!.. Прощавайте! Ідіте з богом...

Батько Свирид мовби й нічого, жартував собі, а тільки Омелькові дуже жалко його зробилося, як вони, виходячи, зоставляли його самого в тій поганій, порожній хаті...

IV

Свиридиха перше йшла разом з Омельком, а потім повернула на свій куток.

Омелько проходив сам поуз панське дворище. "Бач, як світиться в вікнах! — подумав він.— Либонь, сидять собі. Що вони там роблять? Чи не подивитись, як вони вечеряють? Ще ж тоді саме варилося... Тільки

якби не з двору зайти, бо там собаки,— та й слуги повибігають,— а якби зайти од садка?"

Омелько й зайшов од садка. Заглянув у одно вікно: у великій хаті було так ясно, та нікого не було. А он там, далі... Омелько підійшов під інше вікно: сидять за столом, так багато їх!.. Се, либонь, та сама хата, де він був. Тільки не дуже-то добре видно, високо... от якби вилізти...

Омелько поставив кошика на землю, а сам видряпався на дерево, близенько од вікна, хоч се й трудно йому було, бо ще й п'ятак заважав, що пані дала: Омелько все держав його у жмені, бо нікуди було сховать.

— О!., тепер добре видно і навіть усе чутно, як трохи одхилить кватирку.

Старий слуга носив на полумиску щось біле, підходячи до панів і паненят. Говорили щось про кутю.

— Я не люблю сеї куті,— мовила пані господиня,— я люблю просту, пшеничну; тільки в нас її ніхто не їсть, то я й не казала її варить. А шкода!

— Стривай! — озвалась до неї пані гостя.— У тебе ж є твоя кутя, що тобі твій хрещеник приніс! То ж якраз така, проста.

— Ах, правда,— усміхнулася господиня.— Лаврентій, подайте мені ту кутю, он що там на столику стоїть,— так з горщиком.

Лаврентій поставив перед панею горщечок на тарілці.

— Боже мій! Невже ви будете се їсти? — жахаючись, попитала бабушка невістку.

— А чому ж ні?

Бабушка тільки плечима здвигнула.

Молода ж пані потрошечки їла кутю й говорила:

— Сама звичайна кутя! Та інакшою вона й не може бути; зовсім така, як і у нас було варять.

Тут уже вмішався й чоловік, пан господар: —— Ну, як у нас варилося, так ти знала, що все ж таки чисто, а тут — бог знає що!

— І тут нічого не може бути нечистого,— правила пані; однак їсти перестала, тільки розгрібала кутю ложкою...

Тут діти й собі стали намагатися, щоб мати й їм дала "своєї" куті.

— Боже мій! — покликнула бабушка.— Та не давайте ж хоч дітям сієї пакості!

— Якої пакості? Чому їм не дать самої звичайної каші? — сперечалась молода пані.

— Ні-ні, прошу тебе, сього не роби! — гукнув знов і пан.— Що за охота травити дітей?

— Травити? — усміхнулась пані.

— Звісно, травити. Там, може, повно яких бацил! Може, яка-небудь сама настояща зараза!

— Вибачайте ласкаво,— вмішався і офіцер, що сидів поруч із молодою панею,— можна поцікавитись?..— Він посунув до себе

горщичок із кутею, заглянув у його, понюхав, потім разом осторонився. — Ох, ні! — покликнув, скривившись.— Не можна!., чимсь таким душить!

— Мужиччиною? — спитала жартливо пані гостя.

— Ха-ха-ха! — реготав офіцер.— Іменно, іменно, мужиччиною!..

Не вспів він те сказать, як сталося щось дивне: щось мелькнуло перед очима, свиснуло, брязнуло, вибило чарку з рук в офіцера.

— Ах!! — скрикнули панії.

"Стріляють!!" — подумали й пани, і всі мимоволі пригнулися до стола.

А тут знов — грюк! брязь! Полетіла шибка з вікна. Тут уже всі кинулися з-за стола врозтіч!

— Стріляють!., б'ють!! Рятуйте!! — репетувала гостя, пані поміщиця, біжачи до слуг.

Інші кинулись у другий бік, у світлицю.

Бабушка випросталася з свого крісла після всіх, зачепила, вилізаючи, край скатерті й звалила додолу скілька тарілок та чарок — так все й брязнуло!

Почувши той брязкіт у столовій, ті, котрі були в світлиці, подумали, що розбійники вже б'ють у покоях, і кинулись куди очі.

Слуги ж кинулись у покої,

— Та що ж се таке було?.. Ніде нікого нема! — гукнув хтось.

Потроху ті, що були ближче, почали зазирати в столову. Пан господар оглянув вікно; в вікні теліпалася неза-щепнена кватирка з розбитою шибкою.

Пан дивився в вікно.

— Нікогісінько нема! — промовив він, дивуючись. Всі зібралися знов у столову.

— Що се було?? Як се було? — питали" один одного.

— Панове! — гукнув одразу слідователь.— Дивіться! Ось на столі, біля розбитої склянки, лежить п'ятак!..

— П'ятак?..

— Еге. Ось, бачите ж.

— Дивись! — мовив пан господар до жінки.— Се ж, здається, той п'ятак, що я дав для того... хлопця, такий самий, новий...

— Такий...— одказала пані й озирнулася на кватирку... Значить, кватирку тоді, після чаду од сосонки, не защепнули..

— Може бути, що се той самий п'ятак...— тихо проказала пані.

— А! — вдався до неї пан офіцер.— Так се ваш прекрасний хрещеник таку штуку утяв?! Спасибі за таку при-ятність! — Брязнув острогами й одвернувся.

Всі заговорили разом: та що, та як, що саме було і як воно все могло статись.

Інші стояли, інші присаджувалися до столу. Ладу не було. Ніхто теж не вважав, що у пань було зовсім розкудовчене, позбиване набік оте штучно вивершене волосся;, не вважали, що у панів убрання було в крейді чи в глині, немовби вони лазили десь по кутках. Ніхто не завважив і того, що бабушки зовсім не було в гурті. Манька пак привела її з кухні попід руки й положила в постіль. (Тепер кдючниця розтирала бабушці ноги мурашковим спиртом, а вона нюхала якусь аптечну гостру сіль, бо все неначе умлівала.)

Одначе Лаврентій, бачивши, що всі інші пани сяк-так зібралися знов докупи, при столі, підійшов до пані господині й спитав:

— Чи подавати компот, що мав бути замість узвару? Пані тільки рукою махнула: мовляв, який уже там компот!..

V

Розгніваний ішов Омелько додому.

"Подлі вони, лихі,— думало хлоп'я,— осміяли, назнущалися! Регочуться! А чого? Ми з їх не регочемось! Адже як пані прийшла до нас, то мати не знали, куди й посадить, і вітали, й приймали, давали дітям і оріхів, і меду, що дід принесли... А вони в себе тілько сміються та лаються. А ми ж не сміємося? Може, й нам було смішно тоді на Великдень, що в панночки на голові зовсім мовби соняшник був начеплений, а в панича штанці по коліна, чобітки по кісточки, а литки голі, так і світить ними! Та ми ж не сміялися? А вони регочуть! І куті нашої не хотіли їсти, кажуть — воняє. Самі вони вонючі!"

Прийшовши додому та ввійшовши в хату, Омелько поставив кошика і почав шпарко роздягатись.

Баба Явдоха вже була на печі, Хведір теж лежав на полу, тільки Оксеня шпорталася ще по хаті, либонь, дожидала Омелька.

Вона зараз же постерегла, що він якийсь понурий, одначе привітненько озвалась до нього:

— А, се ти, Омельку?

А він, замість одповіді, одразу почав дорікати.

— Нащо ви мене послали до панів? Я більше ніколи до їх не піду! Нехай вони виказяться! — так говорив хлопчик, а в голосі аж сльози тремтіли, от-от заплаче.

— Що ж там таке було? — несміло спитала мати.

— Вони тілько сміялися з мене і з усього нашого! Пані покликала в горниці, я оддав вечерю, а вони обступили та все регочуть, що не скажеш. А ще один нахвалявся бить мого хрещеного батька. Потім я бачив у вікно, як вони вечеряли, а нашої куті не дали й дітям, і на хрещену матір напалися, що покуштувала, сказали, що ваша кутя вонюча, що в їй щось погане є!..

— Оце, боже мій! — вкинула Оксеня.

— Ну, я ж казав!..— озвався й Хведір з полу.

— Господи милостивий! — проказала й баба з печі.

— Еге! господи милостивий! А ви ж правили, що таки ж треба панам посилать вечерю, думали, що там Омелька за гостя прийматимуть! — докоряв Хведір тещі.

Його перебив Омелько:

— Не хочу я їх приймання! Пані була дала мені п'ятака, а я взяв потім та й пошпурив їм того п'ятака крізь вікно, у кватирку! Нехай вони задавляться ним, коли вони знущаються з нас! Я не піду до неї більше, я тільки до хрещеного

батька носитиму вечерю! Він, бідний, сидить там... а вони кажуть, що його треба ще нагайкою бити! Хлопчик почав плакати.

— Годі, синку! Годі, моя дитино! — умовляла його мати, хоть у самої були сльози в очах.— Ну, що ж робить!! Бог :і ними... А ти не плач і не кляни: гріх...

— Я їх ще й битиму, як виросту! — правив своє хлопчик.

— Годі, моя дитино, не кажи такого!.. Поки ти виростеш, то, може, буде вже іначе. Хіба ж таки довіку не буде правди на світі? Та вона ж таки колись настане!

Хлоп'я потроху заспокоїлось: материна рука голубила його, а материні слова вливали в його дитячу душу надію, що таки настане колись правда на світі!..